

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

МИТРОФАНОВ І.І.,

кандидат юридичних наук, доцент
(Кременчуцький національний університет
ім. Михайла Остроградського)

УДК 343.619

ПРОБЛЕМИ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОКРЕМІ ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Проаналізовано проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності взагалі та за злочини проти здоров'я особи зокрема. Акцентовано увагу на тому, що в стартовому блоці цього механізму відсутні норми, які встановлюють покарання за спричинення шкоди здоров'ю людини при так званих контактних спортивних змаганнях. Запропоновано конкретні пропозиції з усунення прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: механізм реалізації кримінальної відповідальності, шкода здоров'ю особи, спортивні змагання, правила проведення змагань.

Проанализированы проблемы механизма реализации уголовной ответственности вообще и за преступления против здоровья личности в частности. Акцентируется внимание на том, что в стартовом блоке этого механизма отсутствуют нормы, устанавливающие наказание за причинение вреда здоровью человека при так называемых контактных спортивных соревнованиях. Предложены конкретные рекомендации по устранению пробелов в законодательстве об уголовной ответственности.

Ключевые слова: механизм реализации уголовной ответственности, вред здоровью личности, спортивные соревнования, правила проведения соревнований.

The article deals with the analysis of criminal responsibility realization mechanism in general and problems concerning health of the individual, particularly. It has been focused on that there are no norms stipulated for the punishment causing harm to health of the individual at contact sport contest in start block of this mechanism. The author suggests the concrete propositions concerning removal of disadvantages in the criminal responsibility legislation.

Keywords: criminal responsibility realization mechanism, harm to the health of individual, sport contest, the rules of sport contest.

Розробляючи фундамент для дослідження прикладних аспектів механізму реалізації кримінальної відповідальності, ми намагаємося створити модель втілення у життя кримінально-правових засобів впливу на особу, яка вчинила конкретний злочин. Якщо досліджується група однорідних (за об'єктом посягання) суспільно небезпечних діянь, передбачених окремим розділом Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК), то відразу ж виявляються наявними прогалинами або недоліки у правовому регулюванні протидії засобами кримінального права тим чи іншим деліктам, які вже визнані або ще не визнані злочинами.

При цьому слід вказати, що ефективність протидії злочинності багато в чому визначається чіткою нормативною базою, що вміщує норми різних галузей права (конституційного, адміністративного, кримінального, цивільного та інших). Значення кримінального права для правового регулювання запобігання злочинам визначається насамперед тим, що його нормами окреслено коло діянь, заборонених законом під загрозою покарання. Запобігання злочинам нормами галузей права кримінально-правового комплексу здійснюються на єдиній основі – політиці держави у сфері протидії злочинності. Кожна галузь кримінально-правового комплексу виконує це завдання в специфічних формах, що зумовлено особливостями суспільних відносин, які виникають у сфері протидії злочинності. Однак пріоритет у зазначеній сфері належить кримінальному праву, яке є базовим для оперативного-розшукового, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства.

Невипадково у науковій літературі кримінально-правову політику у широкому розумінні прийнято розглядати як частину загальної політики у сфері протидії злочинності, зміст і форми якої визначаються засобами кримінально-правового, оперативного-розшукового, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого характеру. Однак кримінально-правова політика у вузькому розумінні слова розглядається як напрям державної політики у сфері протидії зло-

чинності, що реалізується засобами і методами тільки кримінального права.

Кримінально-правова політика визначає зміст і принципи законодавства про кримінальну відповідальність. Проявом цього є визначення тих чи інших діянь як злочинів (питання криміналізації і декриміналізації), ранжування злочинних деліктів за ступенем суспільної небезпечності, встановлення мети і видів покарань, виділення умов і підстав, що дозволяють у передбачених законом випадках звільнити особу, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності або покарання, закріплення обставин, що пом'якшують чи обтяжують покарання тощо. Впровадження у життя кримінально-правової політики передбачає як одну з головних умов наявність дієвого механізму реалізації кримінальної відповідальності за вчинення тих злочинів, які визнані КК України злочинами.

У зв'язку з цим нами акцентується увага на тому, що зростання кількості випадків злочинного заподіяння шкоди здоров'ю особи та труднощі, що виникають у судовій та слідчій практиці при їх кваліфікації, викликають практичну потребу в теоретичному розв'язанні проблем їхньої регламентації у законодавстві про кримінальну відповідальність та удосконалюванні правоохоронної практики. Однак незважаючи на практичну актуальність розв'язання зазначених проблем, питання правової регламентації злочинного заподіяння шкоди здоров'ю, удосконалення правозастосовної практики в цій сфері розглядалися тільки фрагментарно в працях, присвячених кримінально-правовій протидії вказаним деліктам, таких авторів, як Л. А. Андрєєва, М. К. Аніянц, М. І. Бажанов, А. В. Байлов, В. І. Борисов, С. В. Бородін, О. В. Бурк, В. К. Грищук, Л. І. Гуревич, Н. О. Гуторова, Т. Г. Даурова, М. І. Загородников, Т. В. Кондрашова, М. Й. Коржанський, Ю. М. Крутов, В. М. Куц, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. С. Никифоров, О. М. Попов, І. П. Портнов, Л. А. Рогачевський, Б. С. Сидоров, В. В. Сташис, В. І. Ткаченко, М. Д. Шаргородський, С. С. Яценко та інших.

Безумовно, праці цих вчених представляють значну теоретичну і практичну цінність, проте вони не охоплюють комплексу питань, спеціально присвячених механізму реалізації кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди здоров'ю іншій людині. Крім того, до 2011 р. істотно змінилась кримінологічна ситуація. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба у комплексному дослідженні проблем кримінально-правової протидії протиправному заподіяння шкоди здоров'ю особи з урахуванням реальної обстановки в Україні [1, с. 7].

Виходячи з цього, метою цієї роботи є аналіз окремих проблем механізму реалізації кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди здоров'ю людини внаслідок вчинення злочинів, передбачених розділом II Особливої частини КК. При цьому механізм реалізації кримінальної відповідальності – це і частина механізму реалізації норм кримінального права в цілому, і діяльність законотворчого органу, правозастосовного органу, особи, яка вчинила злочин, та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність; певний набір своєрідних елементів, що закономірно беруть участь у приведенні реалізованої норми в кожному конкретному випадку в «працюючий стан», у впровадженні обмежень особистого, майнового та іншого характеру для досягнення мети кримінальної відповідальності, що покладається на особу, яка визнана винною у вчиненні злочину. Розглядуваний механізм складається з початкового (стартового) блоку, блоку правовідносин, блоку кримінально-правових засобів впливу на особу, визнану винною у вчиненні злочину, і блоку індивідуального правового регулювання, що приєднується до попередніх блоків за необхідності [2, с. 24].

Блок кримінально-правових засобів впливу на осіб, визнаних винними у вчиненні злочинів, розглядається у механізмі реалізації кримінальної відповідальності окремо, оскільки кримінально-правова норма, що є складовою початкового (стартового) блоку, встановлює лише покарання за вчинення злочину, передбаченого статтею (частиною статті) Особливої частини КК. Як показало дослідження, покарання фактично не є ні найчастіше застосовуваним, ні найкращим з погляду мети і принципів кримінально-правового впливу засобом. Сукупний обсяг застосування альтернативних покаранню засобів кримінально-правового впливу в судовій практиці України помітно перевищує обсяг застосування передбачених ст. 51 КК видів покарань. Один тільки вид таких засобів – звільнення від відбування покарання з випробуванням – застосовується до більш як половини осіб, засуджених судами України. До того ж і політика держави у сфері протидії злочинності все більше орієнтується на гнучке поєднання покарання та інших засобів кримінально-правового впливу, що не є покаранням, з перевагою на користь останніх [3, с. 29-33].

Злочини проти здоров'я особи також не можна розглядати як виняток з цієї загальної тенденції гуманізації практики застосування кримінально-правових засобів впливу на осіб, які вчинили злочини.

Усі ці засоби ми розглядаємо з точки зору реалізації кримінальної відповідальності, тому їх класифікуємо як такі, що пов'язані з втіленням у життя досліджуваної відповідальності, і такі, що з цим не стикаються. До системи кримінально-правових засобів, за допомогою яких реалізується відповідальність у кримінальному праві, належать: 1) різні види заохочення (призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом у випадку сукупності вищезазначених пом'якшуючих обставин (ст. 69), призначення покарання за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. 69¹); звільнення від покарання та його відбування (ч. 4 ст. 74), звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75); правові наслідки звільнення від відбування покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 78); звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ч. 4 і 5 ст. 79), умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81), заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82), звільнення від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років (ч. 4 і 5 ст. 83), звільнення від покарання на підставі Закону України «Про амністію» або акта про помилування (ст. 85–87), зняття судимості (ст. 91), звільнення від відбування покарання з випробуванням неповнолітніх (ст. 104) тощо; 2) підсистема покарань; 3) примусові заходи лікування, що застосовуються разом з іншими засобами кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили злочини; 4) судимість як кримінально-правовий засіб впливу на осіб, які вчинили злочини і відбули призначене судом покарання [2, с. 64-65].

Отже, з'ясування всіх складових у механізмі реалізації кримінальної відповідальності за ті чи інші злочини є відправною точкою для виявлення прогалин у законодавчому забезпеченні «безперебійної роботи» такого механізму. Саме тому вивчення теоретичних проблем і судової практики дозволяє дійти висновку про наявність ще не використаних можливостей для удосконалення законодавства про відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю людини. Крім того, розробка відповідних пропозицій важлива й у зв'язку з проведенням реформи законодавства про кримінальну відповідальність, кримінально-процесуального та кримінально-виконавчого законодавства.

Аналіз складових механізму реалізації кримінальної відповідальності за заподіяння шкоди здоров'ю людини вчиненням злочинів, передбачених розділом II Особливої частини КК, дало можливість констатувати відсутність у стартовому блоці цього механізму норм, які встановлюють покарання за спричинення такої шкоди при так званих контактних спортивних змаганнях.

Це пов'язано з тим, що наукові праці, в яких предметом дослідження були згадані вище питання, практично відсутні. В Україні цій проблематиці приділялась увага у дослідженнях Ю.В. Бауліна [4] та М.І. Хавронюка [5]. Однак авторами не ставилися питання усунення прогалин у КК України для уможливлення притягнення до кримінальної відповідальності осіб за заподіяння шкоди здоров'ю внаслідок організації та під час проведення контактних спортивних змагань.

При цьому слід вказати, що кримінальна відповідальність при заподіянні шкоди здоров'ю в спорті повинна покладатися на особу за вчинення діяння при грубому порушенні встановлених правил видів спорту. Однак при цьому виникають певні питання щодо розуміння таких правил. Так, відповідно до ст. 16 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» основною формою функціонування та вияву спорту є спортивні змагання, що організуються за відповідними правилами з метою виявлення та уніфікованого порівняння досягнень людей в різних видах спорту, з офіційним визначенням переможців змагань. Умови та порядок проведення змагань встановлюються їх організаторами, якщо інше не передбачено актами законодавства або відповідними міжнародними правилами. Відповідно ст. 17 вказаного Закону в Україні впроваджується і підтримується розвиток більшості видів сучасного спорту, що дістали світове визнання і поширення, а також національних видів спорту [6]. На розвиток цих положень Державний комітет молодіжної політики, спорту і туризму України затвердив перелік видів спорту, що визнані в Україні, нормативно встановивши проведення заходів із яких видів спорту визнається законним і дозволеним на території України [7]. Згідно з Наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про порядок визнання в Україні видів спорту» рішення про визнання виду спорту в Україні приймається центральним органом виконавчої влади з фізичної культури і спорту за поданням всеукраїнського громадського об'єднання з цього виду спорту (спортивної федерації), яке зареєстроване згідно із чинним законодавством [8], тобто в порядку, передбаченому Законом України «Про об'єднання громадян» та Положенням «Про реєстр національних спортивних федерацій».

Крім того, для кримінально-правової кваліфікації грубе порушення правил, що визначають умови та порядок проведення змагань, повинно здійснюватися умисно, коли винна особа

усвідомлювала суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності), передбачала можливість або неминучість настання суспільно небезпечних наслідків і бажала їх настання (прямий умисел) або усвідомлювала суспільну небезпечність своїх дій (бездіяльності), передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків, не бажала, але свідомо допускала ці наслідки (непрямий умисел). Якщо тілесне ушкодження або інша шкода здоров'ю заподіяна під час спортивних змагань, не дозволених законом, то діяння буде мати протиправний характер, і в цих випадках кримінальна відповідальність не виключається за будь-якої форми вини.

Виходячи з цього, слід погодитися з О. М. Красковим, на думку якого кримінальне право не може бути індиферентним до заподіяння шкоди здоров'ю або позбавлення життя при спортивних змаганнях. У свою чергу, роль кримінально-правової науки в цьому питанні полягає в тому, щоб визначити ті межі, в яких заподіяння спортивної травми оцінюється як злочин або незлочинне діяння [9, с. 65-66].

Заподіяння шкоди здоров'ю людини внаслідок поведінки або дій, що явно не відповідають правилам, які визначають умови та порядок проведення змагань (наприклад, бійка на баскетбольному майданчику), кримінальна відповідальність повинна наставати за умисне заподіяння тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження, а також спричинення смерті особі. При цьому характер поведінки або дій, що «явно не відповідають правилам, які визначають умови та порядок проведення змагань», мають безумовно убачатися зі змісту цих правил.

У разі, якщо відповідні правила, що визначають умови та порядок проведення змагань, містять спортивно-дисциплінарне покарання за відповідну поведінку або дії, внаслідок чого настали наслідки у вигляді заподіяння тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень або заподіяння смерті (невключення до цього переліку легких тілесних ушкоджень пов'язано виключно з тим, що їх заподіяння через необережність у КК України не криміналізоване), повинні оцінюватися за необережною формою вини. Так, наприклад, за сутички і бійки при проведенні спортивних змагань з хокею передбачена спортивно-дисциплінарна відповідальність за статтями 520–540 Офіційної книги правил (2006–2010 IIHF Official Rule Book, 2006), затвердженої на Конгресі Міжнародної федерації хокею (IIHF Official Rule Book, 2006) [10] у травні 2006 р.

У випадку грубого порушення умов та порядку проведення змагань та заподіяння тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень або заподіяння смерті покладення на винну особу засобів кримінальної відповідальності має наставати при необережній формі вини стосовно наслідків. Тому існує нагальна потреба у доповненні КК України статтею 128¹ у такій редакції:

«Стаття 128¹ Порушення умов та порядку проведення змагань

1. Грубе порушення правил, що визначають умови та порядок проведення змагань, особою, яка здійснює діяльність у сфері фізичної культури та спорту, що спричинило через необережність заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, –

карається штрафом у розмірі до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, що спричинило через необережність смерть іншій людині, – карається обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило через необережність смерть двох або більше осіб, –

карається позбавленням волі на строк від чотирьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. 1. Під грубим порушенням правил, що визначають умови та порядок проведення змагань, слід розуміти дії, при яких відбувається явне відхилення від необхідної поведінки або дій, що відрізняється своєю невинуватістю та очевидністю для всіх, внаслідок чого заподіюються тяжкі або середньої тяжкості тілесні ушкодження або заподіюється смерть.

2. Особою, що здійснює діяльність у сфері фізичної культури і спорту, визнається особа, яка є суб'єктом фізичної культури і спорту або має фактичні трудові відносини або цивільно-правові відносини із суб'єктами фізичної культури і спорту».

Окремі види спорту (наприклад, «бої без правил») пропагують насильство і жорстокість, що

суперечить меті і завданням спорту. На цих змаганнях немає правил щодо використання певної техніки бою, тому для досягнення перемоги спортсмен може застосовувати всі удари і прийоми, що використовуються в різних видах бойових єдиноборств, у зв'язку із чим не виключається можливість завдання шкоди здоров'ю, а іноді – смерті потерпілому. Виходячи із цього, необхідно ввести в КК ще одну юридичну норму, яка передбачала би покарання за організацію спортивних змагань без дотримання спортивних правил. Ця норма може мати таку назву: стаття 128² КК «Організація спортивних змагань без дотримання правил, що визначають умови та порядок їх проведення». Кримінальна відповідальність повинна наступати лише за умисні дії, тобто винний повинен усвідомлювати, що організовує змагання без дотримання спортивних правил (бої без правил), і бажати вчинити ці дії, а заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого можливе при цьому лише через необережність. Саму ж кримінально-правову норму, що встановлювала б покарання за організацію спортивних змагань без дотримання правил, які визначають умови та порядок їх проведення, можна викласти в такій редакції:

«Стаття 128² Організація спортивних змагань без дотримання правил, що визначають умови та порядок їх проведення

1. Організація спортивних змагань без дотримання правил, що визначають умови та порядок їх проведення, –

карається штрафом у розмірі до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Те саме діяння, що спричинило через необережність заподіяння тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень, –

карається штрафом у розмірі від тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, що спричинило через необережність смерть іншій людині, –

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, якщо воно спричинило через необережність смерть двох або більше осіб, –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

Список використаної літератури:

1. Митрофанов І.І., Лінов В.М. Тілесні ушкодження (кримінально-правові та медичні аспекти): Навч. посіб. – Кременчук, 2010.
2. Митрофанов І.І. Теоретичні проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності: Монограф. – Кременчук, 2010.
3. Митрофанов І.І. Кримінально-правові засоби впливу на осіб, які вчинили злочини: Монограф. – Кременчук, 2009.
4. Баулін Ю.В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. – Х., 1991.
5. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монограф. – К., 2006.
6. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 грудня 1993 р. // ВВР. – 1994. – № 14. – Ст. 80.
7. Про перелік видів спорту, що визнані в Україні: Наказ Державного комітету молодіжної політики, спорту і туризму України № 261 від 07.02.2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 8. – Ст. 340.
8. Про порядок визнання в Україні видів спорту: Наказ Міністерства України у справах молоді та спорту № 76 від 28.04.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 22. – Ст. 1234.
9. Скворцов А.А. Причинение вреда жизни и здоровью при занятиях спортом: проблемы уголовно-правовой квалификации / Отв. ред. Н.А. Лопашенко. – М., 2006.
10. Нові правила набрали чинності з 1 липня 2010 року // Хоккей : большая энциклопедия: В 2-х т. / Сост.: О.И. Беличенко, Ю.С. Лукашин. – М., 2006. – Т. 2.

Надійшла до редакції 15.02.2011

